

Η μετάβαση στην ενήλικη ζωή στην Αθήνα: συμπεριφορές, στάσεις, αντιλήψεις¹

Εβελύν Τσανίρα

Εισαγωγή

Οι αλλαγές στο οικονομικό πλαίσιο των αναπτυγμένων κοινωνιών στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, επέφεραν σημαντικές μεταβολές και ανακατατάξεις στη δομή, τις λειτουργίες, τη μορφή της οικογένειας, τους κοινωνικούς ρόλους των μελών της καθώς και στη διαδικασία μετάβασης των νέων από την νεανική στην ενήλικη ζωή.

Σε αντίθεση με την τρέχουσα έννοια της νεότητας, η οποία απορρέει από την αντικειμενική βιολογική ηλικία και παραπέμπει σε μια «κατάσταση», η κοινωνιολογική προσέγγιση της νεότητας εντάσσεται στη θεωρία των κύκλων ζωής και αντιμετωπίζεται ως ένα στάδιο μετάβασης. Με την έννοια αυτή η νεότητα είναι μία περίοδος σταδιακής μετάβασης από την παιδική-εφηβική ηλικία στην ενήλικη ζωή.

Οι κοινωνικές επιστήμες καλούνται να δείξουν το πώς η ηλικία είναι κοινωνικά κατασκευασμένη στο πλαίσιο του εκάστοτε κοινωνικού σχηματισμού και διαφοροποιείται διαχρονικά. Στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες ως κύρια χαρακτηριστικά της μεταβατικής αυτής περιόδου αναδεικνύονται η χρονική επιμήκυνσή της και η μη γραμμική εξέλικτική της πορεία. Ως αποτέλεσμα αυτών, η νεότητα αποδεικνύεται μία κοινωνιολογική κατηγορία με ασταθή χρονικά περιθώρια στο πλαίσιο της οποίας δεν ακολουθείται αναγκαστικά η χρονική αλληλουχία των τριών σταδίων: σπουδές, επάγγελμα, δημιουργία αυτόνομου νοικοκυριού και οικογένειας (Galland O., 2001). Τα τελευταία χρόνια, η κοινωνιολογία της νεότητας αντιμετωπίζει το θέμα, όπως φαίνεται από την βιβλιογραφική επισκόπηση των ερευνών που πραγματοποιήθηκαν μεταξύ 1980

¹ Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την κ. Έρση Ζακοπούλου, κύρια ερευνήτρια στο ΙΑΑΚ/ΕΚΚΕ για τις πολύτιμες παρατηρήσεις και τη βοήθειά της κατά τη διάρκεια της συγγραφής του παρόντος άρθρου.

και 2005², προσεγγίζοντας τη μετάβαση στην ενήλικη ζωή-ωριμότητα ως μια κοινωνική διαδικασία (Cordon J-A., 1997) περίπλοκη στην οποία επιδρούν φαινόμενα που σχετίζονται με δύο άξονες: εκπαιδευτικό-επαγγελματικό και οικογενειακό-γαμήλιο.

Πώς συνδυάζονται, λοιπόν σήμερα διαδικασίες όπως το τέλος των σπουδών, οι πρώτες επαγγελματικές εμπειρίες, η αναχώρηση από την οικογενειακή στέγη, η σταθεροποίηση στην εργασία και οι πρώτες εμπειρίες συμβίωσης ή ο γάμος; Ποιες μορφές παίρνουν αυτοί οι συνδυασμοί στις διάφορες κοινωνικές κατηγορίες και στις διάφορες χώρες μέχρι την είσοδο στην ενήλικη ζωή με την παραχώρηση, αναγνώριση και κατάκτηση νέων κοινωνικών ρόλων;

Σήμερα γνωρίζουμε ότι η διάρκεια των σπουδών αυξάνεται, η μετάβαση από το σχολείο στην εργασία καθυστερεί και η δημιουργία οικογένειας αναβάλλεται. Τα όρια της νεότητας έχουν μεταφερθεί, η διαδικασία μετάβασης παρουσιάζει όλο και μεγαλύτερες αστάθειες και παλλινδρομήσεις κάνοντας πλέον δύσκολη την διάκριση σταδίων³. Παρατηρείται ένας αποσυγχρονισμός ενώ η πιθανότητα ανατροπής που εμφανίζεται στον άξονα εκπαίδευση - επάγγελμα παρατηρείται επίσης στον τρόπο ζωής και στον άξονα οικογένεια προέλευσης - οικογένεια αναπαραγωγής. Η επιμήκυνση της παραμονής στην οικογενειακή στέγη εξηγείται από την επιμήκυνση των σπουδών, την αύξηση της ανεργίας και της επισφάλειας και έχει ως αποτέλεσμα την καθυστέρηση στην δημιουργία μιας καινούργιας οικογένειας.

Σ' αυτό το κοινό πλαίσιο οι εθνικές ιδιαιτερότητες και πολιτικές κάθε χώρας διαμορφώνουν τις διαδικασίες μετάβασης στην ωριμότητα. Οι ανάγκες σε προσόντα, η αύξηση της ανεργίας, τα περισσότερο εύθραυστα και ευκολότερα ανατρέψιμα οικογενειακά σχέδια, τα φαινόμενα αποκλεισμού, οδηγούν το κράτος να πάρει μέτρα προς όφελος των νέων σε όλες τις βιομηχανικές χώρες. Σύμφωνα με τις διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται στο εσωτερικό της Ευρώπης, οι συγγραφείς διακρίνουν τρεις κυρίως ομάδες χωρών: τις βόρειες χώρες της Σκανδιναβίας, τις χώρες της κεντρικής Ευρώπης με την Γαλλία, Γερμανία και Ηνωμέ-

² Eurostat (1997), Galland & Meron (1996), Corijn (2001).

³ Bynner J. (2001), Galland O. (2001) και (2002).

νο Βασίλειο και τις νότιες χώρες με την Ισπανία, Ελλάδα, Ιταλία και Πορτογαλία.⁴

Γενικώς θεωρείται ότι η σταθεροποίηση ενός ατόμου στην ενήλικη ζωή προκύπτει από το συνδυασμό τριών γεγονότων: α) την απόκτηση μιας ανεξάρτητης κατοικίας, β) μια σταθερή εργασία, γ) τη δημιουργία οικογένειας. Έτσι μπορούμε να εξετάσουμε τον πληθυσμό των νέων κάτω από το πρίσμα των διαδρομών που ακολουθούν ώστε να ζήσουν ως ανεξάρτητα και αυτόνομα άτομα.

Οι νέοι στην Ευρώπη και την Ελλάδα: τάσεις και δεδομένα

Η εγκατάλειψη της οικογενειακής εστίας ή η πρώτη ένωση - γάμου ή συμβίωσης-λαμβάνουν χώρα όλο και πιο αργά στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Σύμφωνα με στοιχεία, της Eurostat, το 1995⁵, στην Ευρώπη των 15, το σύνολο σχεδόν των νέων (90%) ηλικίας 15-19 ετών, κατοικούν στο σπίτι των γονέων τους. Το ποσοστό αυτό μειώνεται σημαντικά στην ηλικιακή κατηγορία 20-24 (63%) ενώ μόνο 3 στους 10 νέους μεταξύ 25 και 29 ετών, συνεχίζουν να μένουν με τους γονείς τους (Πίνακας 1). Στην Ελλάδα το φαινόμενο είναι πιο έντονο και αφορά το 72% των νέων ηλικίας 20-24 χρόνων και το 49% των 25-29 ετών. Συγκρίνοντας με τα διαθέσιμα στοιχεία του 1987 βλέπουμε ότι σε όλη την Ευρώπη παρατηρείται τάση καθυστέρησης της αναχώρησης από το σπίτι η οποία γίνεται ιδιαίτερα εμφανής στην κατηγορία μεταξύ 25 και 29 ετών (αύξηση κατά 5 ποσοστιαίες μονάδες). Στην Ελλάδα η αύξηση των ποσοστών είναι ιδιαίτερα σημαντική. Μεταξύ 1987 και 1995 το ποσοστό των νέων ηλικίας 20-24 που μένουν με τους γονείς τους, αυξάνεται κατά 9 ποσοστιαίες μονάδες και αυτό των 25-29 χρόνων κατά 10. Επίσης παρατηρούμε ότι η συμπεριφορά των νέων Ελλήνων μοιάζει με τις συμπεριφορές των νέων των μεσογειακών χωρών οι οποίες παρουσιάζουν ακόμη μεγαλύτερα ποσοστά συγκατοίκησης (Ισπανία: 59%, Ιταλία: 56% και Πορτογαλία: 49%).

⁴ Cunningham H., 2000, Cicchelli V., Septembre 2001, Holdsworth C., 1997, Mulder C.H., Clark, W.A.V., Wagner M., 2002

⁵ Δυστυχώς δεν υπάρχουν σχετικά δημοσιευμένα στοιχεία μετά το 1995.

**ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Ποσοστιαία αναλογία νέων που συγκατοικούν με τους γονείς ανά-
λογα με την ηλικία τους, 1987, 1995 (%)**

20- 24 ετών	ΕΕ	Ελ.	Γαλ.	Ιτ.	Π	Ισπ.	Βελ.	Γ.	Δαν.	Ιρλ.	Λ	Ολ.	Α	Φύλ.	ΗΒ.
	1987	63	63	47	81	75	84	63	57	-	64	64	55		
1995	63	72	52	87	82	89	68	55	-	64	69	47	65	29	47

25- 29 ετών	ΕΕ	Ελ.	Γαλ.	Ιτ.	Π	Ισπ.	Βελ.	Γ	Δαν.	Ιρλ.	Λ	Ολ.	Α	Φύλ.	ΗΒ.
	1987	27	39	14	39	39	49	19	20	-	28	26	15		
1995	32	49	17	56	49	59	24	21	-	34	34	12	30	9	17

ΠΗΓΗ: Eurostat – Έρευνες εργατικού δυναμικού.

Η καθυστέρηση στην εγκατάλειψη της γονεϊκής στέγης συνδέεται άμεσα με την αύξηση του χρόνου σπουδών, τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι νέοι στον τομέα της επαγγελματικής αποκατάστασης (ανεργία) και τη μετάθεση της μέσης ηλικίας γάμου. Μεταξύ 1987 και 2000, τα ποσοστά των νέων αγοριών και κοριτσιών, 15-24 ετών, που συμμετείχαν στο εκπαιδευτικό σύστημα αυξάνονται συνεχώς τόσο στο σύνολο της ΕΕ όσο και στην Ελλάδα (Πίνακας 2).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Ποσοστά νέων (18-24) που σπουδάζουν

	ΕΕ-15		ΕΛ	
	Α	Γ	Α	Γ
1987	50	48	55	48
1995	58	58	57	56
2000	63	65	58	59

ΠΗΓΗ: Eurostat, Labor Force.

Στον τομέα της αγοράς εργασίας, η ανεργία στους νέους κάτω των 25 ετών συντηρείται σε υψηλά επίπεδα στην Ευρώπη, παρά τη μείωση των ποσοστών μετά το 2000, ενώ η Ελλάδα καταλαμβάνει την πρώτη θέση από το τέλος της δεκαετίας του '90 και μετά (Πίνακας 3).

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: Ποσοστό ανεργίας πληθυσμού ηλικίας κάτω των 25 ετών, 1987-2006

	1987	1991	1995	1999*	2001	2003	2006
ΕΕ-15		16,2	21,5	17,9	14,9	16,3	15,7
ΕΕ-11		17,0	23,3	19,1	14,9	16,3	16,1
Γαλ..	23,3	21,5	27,5	24,2	18,9	19,1	22,1
Ελ.	22,9	22,9	28,5	31,6	28	26,8	25,2
Ιταλ.	31,2	26,0	33,3	32,7	24,1	23,7	21,6
Πορτ.	15,3	8,8	16,6	9,0	9,4	14,5	16,3
Ισπ.	43,2	31,1	42,5	29,5	23,2	24,6	17,9

ΠΗΓΕΣ: Eurostat Year Book. 1998-1999, * Eurostat. Year Book, 2001. Eurostat. Year Book. 2006.

Όμως πέρα από την οικονομική ανεξαρτησία, η οποία καθορίζει την δυνατότητα του νέου να εγκαταλείψει την οικογενειακή εστία, το να θέλει ένας νέος να ζήσει μόνος του είναι και τρόπος ζωής και συναρτάται με αντιλήψεις και αξίες τόσο των γονέων όσο και των παιδιών. Τα στοιχεία δείχνουν ότι η πρακτική αυτή παρουσιάζει αξιοσημείωτη συχνότητα σε πολλές χώρες της Βόρειας και Δυτικής Ευρώπης, ενώ, αποτελεί πρακτική πολύ λιγότερο συχνή στην Ελλάδα και τις χώρες της Μεσογείου (Πίνακας 4).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4: Νέοι που μένουν μόνοι, 1987, 1995 (%).

20-24 ετών	ΕΕ-15	ΕΛ	Ιταλ.	Πορτ	Ισπ	Φιλ.	Δανία	Ολ.	Γ
1987		9	2	1	-		16	12	11
1995	10	8	2	2	-	24	18	19	15
25-29 ετών	ΕΕ-15	ΕΛ	Ιταλ.	Πορτ	Ισπ	Φιλ.	Δανία	Ολ.	Γ
1987		5	6	1	-		19	17	11
1995	12	6	4	3	-	23	23	18	14

ΠΗΓΗ: Eurostat – Labor Force.

Το ίδιο φαίνεται να ισχύει και για την πρακτική της συμβίωσης χωρίς γάμο των νέων. Στην Ελλάδα, η συμβίωση παραμένει μια πρακτική περιορισμένη και αφορά μόνο το 2% των νέων 20-24 ετών και το ποσοστό παραμένει το ίδιο στην κατηγορία 25-29. Σύμφωνα με τα στοιχεία του 1994, στην ΕΕ των 12, η συμβίωση δεν είναι κάτι σπάνιο: 10% των

νέων 20-24 ετών και 12 των 25-29 ετών ενώ σε χώρες όπως η Γαλλία και η Δανία η συμβίωση αποτελεί τρέχουσα πρακτική (Πίνακας 5).

ΠΙΝΑΚΑΣ 5: Νέοι που συζούν (χωρίς γάμο) 1994 (%)

	ΕΕ 12	ΕΛ	Ισπανία	Πορτογαλ.	Ιταλία	Γαλ	Δανία
20-24 ετών	10	2	1	2	1	19	37
25-29 ετών	12	2	4	3	1	25	39

ΠΗΓΗ: Eurostat – Panel Communautaire de ménages, 1ère vague – 1994.

Όσον αφορά την ηλικία τέλεσης γάμου τα δεδομένα μας δείχνουν ότι η μέση ηλικία πρώτου γάμου αυξάνεται αργά αλλά σταθερά και στην Ευρώπη και στην Ελλάδα. (Πίνακας 6).

ΠΙΝΑΚΑΣ 6: Ηλικία πρώτου γάμου, Άνδρες, Γυναίκες, 1985-1999

Έτος	Άνδρες		Γυναίκες	
	ΕΕ-15	ΕΛ	ΕΕ-15	ΕΛ
1985	27.2	28.1	24.5	:
1990	27.7	28.7	25.3	24.7
1995	29.0	29.8	26.5	25.7
1997	29.5	30.2	27.2	26.3
1998	29.6p	30.3p	27.3p	26.5p
1999	30.3*	30.**	28.1*	27.**

ΠΗΓΗ: Eurostat - Statistiques démographiques, 2001,

**Eurostat – Year book 2003

P: Résultats provisoires *: Estimation Eurostat.

Φαίνεται λοιπόν ότι οι νέοι Έλληνες καθυστερούν την εγκατάλειψη της γονεϊκής στέγης και την ανεξαρτητοποίησή τους εξαιτίας οικονομικών αλλά και άλλων λόγων. Αυξάνουν τα χρόνια σπουδών, δυσκολεύονται στην είσοδο στην αγορά εργασίας αλλά και προτιμούν να εισέλθουν στην ενήλικη αυτόνομη ζωή χωρίς ενδιάμεσες φάσεις συμβίωσης ή μοναχικής ζωής με την εγκατάστασή τους σε ανεξάρτητη κατοικία όταν παντρευτούν.

Τέλος, οι κοινωνικές μεταβιβάσεις προς τους νέους, που στόχο έχουν την στήριξή τους στο μεταβατικό αυτό στάδιο της ζωής τους, παρουσιάζονται ιδιαίτερα ισχνές στην Ελλάδα σε σχέση με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Όπως φαίνεται από τους παρακάτω πίνακες (Πιν. 8 και 9), ελάχιστοι νέοι (7%) στην Ελλάδα είναι δικαιούχοι κοινωνικών επι-

δομάτων σε αντίθεση με τον μέσο όρο της Ευρώπης όπου σχεδόν ένας στους τρεις νέους λαμβάνει κοινωνικά επιδόματα. Ως αποτέλεσμα οι κοινωνικές μεταβιβάσεις αντιπροσωπεύουν ένα πολύ μικρό ποσοστό του εισοδήματος των νέων στην Ελλάδα. Από την διάρθρωση δε των κοινωνικών παροχών κατά είδος γίνεται φανερό ότι οι όποιες παροχές υπάρχουν, απευθύνονται στις πλέον ευαίσθητες ομάδες του νεανικού πληθυσμού (άποροι, ανάπηροι), ενώ η στήριξη που αφορά τομείς όπως οι σπουδές και η στέγαση είναι ιδιαίτερα ασθενής.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8: Διάρθρωση των κοινωνικών μεταβιβάσεων προς τους νέους 18-29 ετών

	ΕΛ.	ΕΕ-14
Ποσοστό δικαιούχων	7	29
Ποσοστιαία αναλογία των κοινωνικών μεταβιβάσεων στο σύνολο του εισοδήματος των νέων	2	12

ΠΗΓΗ: Eurostat, Panel communautaire de ménages, vague 3 (1996) – Exploitation DREES.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9: Διάρθρωση των κοινωνικών μεταβιβάσεων. Νέοι 18-29 ετών

Κατηγορίες	ΕΛ.	ΕΕ-14
Επιδόματα ανεργίας	9	27
Οικογενειακά επιδόματα	19	23
Επιδόματα αναπηρίας και ασθενείας	19	8
Παροχές για εκπαίδευση	12	14
Άλλες ατομικές παροχές	1	11
Κοινωνική βοήθεια	36	5
Στέγαση	5	13

ΠΗΓΗ: Eurostat, Panel communautaire de ménages, vague 3 (1996) – Exploitation DREES.

Επιπλέον, θα πρέπει να επισημανθεί ότι στην Ελλάδα δεν υπάρχει δημόσιος τομέας στην κατοικία, στον οποίον θα στηριζόταν μια ανεπτυγμένη κοινωνική πολιτική. Η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα της ΕΕ που έχει μηδενικό ποσοστό στον τομέα της κοινωνικής στέγασης στις αντί-

στοιχες στατιστικές.⁶ Η στεγαστική πολιτική αφορά μόνο επιδότηση ενοικίου σε ασθενείς οικονομικά ομάδες πληθυσμού ή επιδότηση επιτοκίου προς αγορά κατοικίας. Οι πολιτικές αυτές συνδέονται και καθορίζονται από τα ασφαλιστικά ταμεία των εργαζομένων, ενώ, οι μη έχοντες σταθερή απασχόληση, όπως συμβαίνει συχνά στην περίπτωση των νέων, σπάνια κατορθώνουν να είναι δικαιούχοι των παροχών αυτών.

Έρευνα στους νέους της Αθήνας

Η επισκόπηση των μακρο-δεδομένων που αφορούν στις συμπεριφορές των νέων στην πορεία προς την ενήλικη ζωή έδειξαν ότι η διάρκεια του μεταβατικού σταδίου μέχρι την πλήρη αυτονόμηση και ανεξαρτητοποίησή τους από την γονεϊκή οικογένεια επιμηκύνεται σε όλη την Ευρώπη. Η τάση αυτή παρατηρείται ακόμα πιο έντονα στις χώρες της Μεσογείου και την Ελλάδα. Τα ερωτήματα που προκύπτουν αφορούν τον τρόπο διαχείρισης του μεταβατικού αυτού σταδίου στο πλαίσιο της ελληνικής οικογένειας σήμερα, τις πρακτικές που αναπτύσσονται και τις αντιλήψεις των νέων που ερμηνεύουν ή/και «δικαιολογούν» τις συμπεριφορές τους. Η διερεύνηση των ερωτημάτων αυτών απαιτεί μία προσέγγιση του αντικειμένου με χρήση ποιοτικών τεχνικών και συγκεκριμένα μέσω ημι-κατευθυνόμενων συνεντεύξεων.

Η είσοδος στην ενήλικη ζωή εμφανίζεται με μεγαλύτερη καθυστέρηση και γίνεται πολύ πιο σταδιακά στις χώρες της Μεσογείου στις οποίες εντάσσεται και η Ελλάδα. Το φαινόμενο έχει σε σημαντικό βαθμό μελετηθεί και αποδίδεται συχνά σε πολιτισμικούς παράγοντες που σχετίζονται με τον διαφορετικό τρόπο λειτουργίας της μεσογειακής οικογένειας (Cavalli A., 2000). Είναι γνωστό ότι η οικογένεια στη Μεσόγειο τείνει να προστατεύει και να υποστηρίζει τα νεαρά μέλη της σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι συμβαίνει στις άλλες χώρες της Ευρώπης, ενώ συχνά, αναπτύσσει σχέσεις αλληλοβοήθειας και αλληλεξάρτησης ακόμη και κατά τη διάρκεια της ενήλικης ζωής των τελευταίων. Μια δεύτερη υπόθεση, που συμπληρώνει την προηγούμενη, είναι μήπως το

⁶ Allen J., Barlow J., Leal J., Maloutas Th., Padovani L., Housing Welfare in Southern Europe.

Μεσογειακό μοντέλο μετάβασης στην ενήλικη ζωή είναι περισσότερο αποτέλεσμα οικονομικών συνθηκών και πιέσεων, όπου η οικογένεια, λόγω πολιτισμικών προτύπων, έρχεται να υποκαταστήσει την Πολιτεία στην προνοιακή φροντίδα.

Οι χρονικές στιγμές και ο τρόπος μετάβασης στην ενήλικη ζωή υπήρξαν αντικείμενο ελάχιστων μελετών στην Ελλάδα. Έτσι πραγματοποιήσαμε μια περαιτέρω εξερεύνηση του θέματος σε μια μελέτη που βασίζεται σε συνεντεύξεις νέων ηλικίας 18 έως 29 ετών και συμπληρώνει προηγούμενη μελέτη μας (Αλιπράντη Λ., Τσανίρα Ε., 2003) όπου είχαμε προσεγγίσει βάσει στατιστικών δεδομένων στις διαφορές μεταξύ των νέων στη Γαλλία και την Ελλάδα. Στην παρούσα μελέτη αποφασίσαμε να δώσουμε τον λόγο στους άμεσα ενδιαφερόμενους : στους νέους.

Οι συνεντεύξεις διαρθρώθηκαν γύρω από έξι βασικούς άξονες/θεματικές ενότητες: κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά του ερωτώμενου και της πατρικής οικογένειας, εκπαιδευτική διαδρομή, διαδικασίες ένταξης στην αγορά εργασίας, κατοικία, προσωπικές σχέσεις, συμβίωση και γάμος, οικονομικές και άλλες σχέσεις με τους γονείς, οικονομική διαχείριση και προγραμματισμός.

Οι σχετικά ελεύθερες αφηγήσεις των νέων αναλύθηκαν με στόχο την ανάδειξη των διαδρομών στο μεταβατικό αυτό στάδιο ζωής τους. Έτσι δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στις επιτυχίες και στις παλινδρομήσεις στο πλαίσιο της προσπάθειας ανεξαρτητοποίησης και έγινε εφικτό να περιγράψουμε και να χρονολογήσουμε αυτό που δεν είναι ένα απλό γεγονός αλλά μια διαδικασία. Το φύλο και η ηλικία απετέλεσαν επίσης μεταβλητές ανάλυσης προκειμένου να δούμε τις διαφοροποιήσεις ή αντίθετα τις ομοιότητες και τις συγκλίσεις που υπάρχουν. Αυτή η προσέγγιση επαναλαμβάνεται σε όλες τις θεματικές ενότητες

Πραγματοποιήθηκαν 38 συνεντεύξεις μισής έως μίας ώρας: 16 σε αγόρια και 22 σε κορίτσια. Μεταξύ αυτών: 2 αγόρια και 1 κορίτσι ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα των 18 -19 ετών, 7 αγόρια και 13 κορίτσια στην ομάδα των 20 -24 ετών, 7 αγόρια και 8 κορίτσια στην ομάδα των 25 -29 ετών και ως προς την οικογενειακή τους κατάσταση είναι όλοι άγαμοι. Έγινε προσπάθεια να επιλεγούν νέοι από πολλές και κοινωνικά

διαφοροποιημένες περιοχές της πρωτεύουσας ώστε ο πληθυσμός των ερωτωμένων να μην είναι κοινωνικά ομοιογενής. Έτσι ο τόπος κατοικίας τους απλώνεται από τις βορειοανατολικές περιοχές της Αθήνας έως τον Πειραιά και τις γύρω περιοχές και δήμους.

Η ανάλυση των ημι-κατευθυνόμενων συνεντεύξεων θα μας επιτρέψει να κατανοήσουμε ποιο νόημα δίνουν οι πρωταγωνιστές, οι νέοι 18-29 ετών, στις πράξεις και στις επιλογές τους: παραδείγματος χάριν, ποιο νόημα δίνουν στο να ζει κανείς στην πατρική στέγη, τι συνεπάγεται αυτός ο τρόπος ζωής ή τι σημαίνει η συμβίωση και ο γάμος, με ποια πραγματικότητα συνδέονται. Πώς δομείται μέσα από τις επιλογές και τις πράξεις τους η κοινωνική ταυτότητα των νέων μέχρι να αποκτήσουν την πλήρη αυτονομία και ανεξαρτησία τους σε σχέση με τους γονείς τους; Μήπως επιστρατεύονται οικογενειακές στρατηγικές που υιοθετούνται από τα παιδιά για μια καλύτερη και οριστική αναχώρηση από την οικογενειακή στέγη; Τέλος, θα πρέπει να επισημανθεί ότι στις αφηγήσεις τους οι νέοι εκτός από τις προσωπικές απόψεις τους, εκφράζουν και τις απόψεις της οικογένειάς τους ή/και της ευρύτερης κοινωνίας. Έτσι μπορούμε να αναλύσουμε τον τρόπο με τον οποίον προσλαμβάνουν τις αντιλήψεις του περιβάλλοντός τους και τις συσχετίζουν με τις διαδικασίες διαμόρφωσης του δικού τους λόγου.

Η έννοια της ενηλικίωσης: ελευθερία και συμβιβασμός

Στην Ελλάδα, ενήλικας θεωρείται ένας νέος που έχει συμπληρώσει τα 18. Όπως διαπιστώσαμε όμως στις συνεντεύξεις οι ερωτώμενοι νέοι, αν και έχουν περάσει αυτή την ηλικία δήλωσαν επανειλημμένα ότι: «δεν αισθάνονται» ενήλικες. Η έννοια που έδιναν στη φράση αυτή σχετίζεται με την απροθυμία τους σ' αυτό το στάδιο να αναλάβουν υποχρεώσεις που θα τους εξασφάλιζαν μεγαλύτερη αυτονομία και ανεξαρτησία. «Μέχρι στιγμής, καλά. Ακόμη δεν έχουν ξεκινήσει οι υποχρεώσεις και τα τοιαύτα... μέχρι στιγμής, μ' αρέσει η ενήλικη ζωή... περισσότερα δικαιώματα κέρδισα, όχι υποχρεώσεις...»

Σ' αυτό το πλαίσιο οι 38 νέοι της μελέτης μας είναι ενήλικες ως προς την ηλικία αλλά δεν νοιώθουν ενήλικες και η ενήλικη ζωή φαντάζει μακρινός στόχος, μελλοντικός. «Ενήλικη ζωή για μένα θα ήταν να

χτίσω μια καθημερινότητα η οποία να μη σχετίζεται με τους γονείς μου υπό τους όρους συμβιωτικούς».

Οι νέοι αναφέρονται στις συνεντεύξεις τους πολύ συχνά στην έννοια της ανεξαρτησίας και της αυτονομίας με την διαφορά όμως, ότι δεν αντιλαμβάνονται το περιεχόμενο αυτών των εννοιών με τον ίδιο τρόπο που το αντιλαμβάνονται οι γονείς τους. Έχουν την τάση να διεκδικούν προνόμια χωρίς να θέλουν ή να μπορούν να επωμιστούν τα βάρη και τις ευθύνες που η ενηλικίωση συνεπάγεται και βρίσκονται αντιμέτωποι με μια κατάσταση διφορούμενη και περίπλοκη.

Η πρώτη διεκδίκηση των νέων 18-19 ετών είναι εκείνη της ελευθερίας τους. Έτσι, παρατηρούμε μια ένταση στις σχέσεις τους με τους γονείς. Μετά τη μεγάλη πίεση που οι νέοι έχουν υποστεί κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας τους για τις εξετάσεις εισόδου τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, με μεγάλο περιορισμό της διασκέδασης και των εξωσχολικών δραστηριοτήτων τους, οι νέοι έχουν την απαίτηση πλέον να απολαύσουν μεγαλύτερης ελευθερίας καθώς θεωρούν ότι «είναι πια μεγάλοι, δεν είναι πια παιδιά» και έχουν πραγματοποιήσει μια από τις επιθυμίες –απαιτήσεις των γονέων. Έτσι θεωρούν ότι ο έλεγχος από τους γονείς θα πρέπει να μειωθεί στο ελάχιστο, αν δεν εκμηδενιστεί τελείως. Πρόκειται για μια περίοδο προσαρμογής τόσο για τα παιδιά όσο και για τους γονείς, όπου τα όρια αναπροσδιορίζονται, μια μεταβατική περίοδος για όλους. Στο πλαίσιο της νέας «διαπραγμάτευσης» οι νέοι αρχίζουν σιγά-σιγά να συνειδητοποιούν ότι εξάρτηση και ελευθερία κινήσεων είναι συχνά ασυμβίβαστα. *«Υπάρχει έλεγχος, αλλά από τη στιγμή που υπάρχει μια σχέση οικονομικής εξάρτησης, δεν μπορώ να κάνω τίποτα. Δεν εργάζομαι, δεν έχω δική μου κατοικία...»*. Από τις συνεντεύξεις των νέων της ηλικιακής ομάδας 20-24 ετών, βλέπουμε ότι σ' αυτή την ηλικία έχουν ήδη βρεθεί κάποια κοινά αποδεκτά όρια στον έλεγχο των γονιών και οι εντάσεις έχουν μειωθεί. *«Τώρα είναι πιο συζητήσιμοι.. υπήρξε ίσως μια αλλαγή στον τρόπο που με βλέπουν, προσπάθησα και εγώ από την μεριά μου, επιδίωξα μια διαφορετική αντιμετώπιση»*. Στην ηλικιακή ομάδα των 25-29 ετών τα παιδιά θεωρούν ότι έχουν απελευθερωθεί από τον έλεγχο και η συμβίωση με τους γονείς είναι καλή σε γενικές γραμμές εφόσον οι νέοι προσπαθούν να προφυλάξουν το δικό τους χώρο

μέσα στο οικογενειακό πλαίσιο παρά τις μικρές προστριβές που αναπόφευκτα γεννάει η συγκατοίκηση με τους γονείς που συνεχίζεται για τους περισσότερους. *«Η μάνα μου παραπονιέται που δεν την βοηθώ, δεν κοιμάμαι πολύ, κοιμάμαι αργά, δεν τρώω καλά, δεν την βοηθάω».*

Έτσι από την αναζήτηση της ελευθερίας περνάμε σε μια λύση, που είναι αποδεκτή από όλους, όπου δυο γενιές συνυπάρχουν στο ίδιο σπίτι χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα και η απομάκρυνση και ανεξαρτητοποίηση των παιδιών αναβάλλεται.

Αυτονομία και οικογενειακή προστασία

Αν οι νέοι δηλώνουν, όμως, ότι δεν «αισθάνονται ενήλικες» αυτό δεν είναι μόνο απόρροια της τάσης τους να αποφεύγουν τις υποχρεώσεις και να διεκδικούν δικαιώματα. Συνειδητοποιούν ότι το ουσιαστικό περιεχόμενο της ενηλικίωσης παραπέμπει άμεσα στην αυτονόμηση του ατόμου το οποίο πλέον πρέπει να είναι σε θέση να ανταποκριθεί πρακτικά και ψυχικά στην διαχείριση της ζωής του. Αυτό σημαίνει ότι το άτομο είναι ένας ελεύθερος πολίτης αλλά συγχρόνως δεν στηρίζεται σε οποιασδήποτε μορφή προστασίας από την πλευρά της οικογένειας. Οι περισσότεροι από τους ερωτώμενους, θεωρούν ότι δεν είναι έτοιμοι να ανταποκριθούν σε τέτοιου είδους προκλήσεις.

«Ένα άτομο που ζει με τους γονείς του μέχρι μια αρκετά μεγάλη ηλικία και δεν έχει κάνει τίποτα μόνος του, δεν θεωρείται ενήλικας.. Ενήλικας είναι αυτός που έχει κάνει πράγματα μόνος του, έχει ακολουθήσει μια πορεία ζωής, έχει κάποιες εμπειρίες και ολοκληρώνεται όταν τα καταφέρνει μόνος του και ζει μόνος του, καλύπτει τον εαυτό του. Δεν έχω ολοκληρώσει αυτό το στάδιο. Είμαι στη φάση που δίνω μάχες, τις κερδίζω, παίρνω κάποια εφόδια, συνεχίζω... είναι μια μεταβατική περίοδος.»

«Ενήλικα θεωρώ τον άνθρωπο που είναι συγκροτημένος, έχει κάποιες βάσεις, έχει κάποια σχέδια, δεν νομίζω ότι ξέρει από την αρχή τι θέλει να κάνει, αλλά, έχει κάποιους στόχους και φυσικά έχει πάψει να συμπεριφέρεται σαν παιδί». «Νοιώθω ακόμα παιδί των γονιών μου σε κάποια πράγματα, πάω στους ιατρούς με τους γονείς μου, συζητώ μαζί τους τα επόμενα σχέδιά μου, λογοδοτώ. Θέλω και λογοδοτώ. Δεν έχω διαρρήξει ακόμη τον ομφάλιο λώρο».

Η έννοια της ενηλικίωσης συνδέεται, λοιπόν, στη σκέψη των σημερινών νέων με την κατάκτηση της δυνατότητας να είναι κανείς αυτόνομος, δηλαδή, να μπορεί να ορίζει μόνος του τον τρόπο με τον οποίον ζει, να αντιμετωπίζει τον κόσμο μέσα από την υιοθέτηση προσωπικών κανόνων ή κανόνων που είναι αποτέλεσμα μιας διαπραγμάτευσης μεταξύ του ίδιου του ατόμου και του κόσμου που τον περιβάλλει (Chaland, K., 1999). Ουσιαστικά, αυτό το οποίο παραδέχονται είναι το πόσο δύσκολο είναι να ολοκληρωθεί η διαδικασία κατάκτησης της αυτονομίας τους σε όλες της τις διαστάσεις, πράγμα που συνδέεται άμεσα με τις διαδικασίες συγκρότησης της προσωπικότητάς τους και της ατομικής και κοινωνικής τους ταυτότητας. Είναι χαρακτηριστικό ότι η ιδέα της πλήρους αυτονομίης τους, τους προκαλεί συχνά αίσθημα ανασφάλειας αν και καταλαβαίνουν ότι η ασφάλεια, που αισθάνονται στο πλαίσιο της πατρικής τους οικογένειας, έχει ως αντίτιμο την καθυστέρηση της ωρίμανσης και ανεξαρτητοποίησής τους.

«Η πρώτη λέξη που μου έρχεται στο μυαλό άμα σκεφτώ να φύγω από το σπίτι, είναι 'ανασφάλεια', πολύ μεγάλη ανασφάλεια, αν και η ασφάλεια που τώρα νοιώθω, είναι και αυτή επικίνδυνη. Ανασφάλεια αισθάνομαι και στο να πάρω πρωτοβουλίες. Όμως, δεν είναι κακό να ξεκινάς κάτι, να δοκιμάζεις τις δυνάμεις σου κι ας μην πετύχει.. Κακό είναι να μην μπορείς να ξεκινήσεις κάτι, να μην δοκιμάζεις τις δυνάμεις σου και τα όριά σου».

«Σίγουρα νοιώθω περισσότερη ασφάλεια στην οικογένειά μου. Εντάξει, μπορεί να είναι λίγο εγωιστικό αυτό, αλλά υπάρχουν άλλοι που μεριμνούν για μένα, δε χρειάζεται, δεν έχω το καθημερινό άγχος να φέρω χρήματα στο σπίτι για να ζήσω μόνη μου... εντάξει...».

Η ασφάλεια που προσφέρει η οικογένεια συνδέεται με τον ιδιαίτερα αναπτυγμένο προστατευτικό της ρόλο, ο οποίος όμως, δεν φαίνεται να «ενοχλεί» σημαντικά τους νέους, εφόσον εξασφαλίσουν ένα ικανοποιητικό βαθμό ελευθερίας κινήσεων, όπως αναφέραμε παραπάνω. Έτσι οι σημερινοί νέοι στην Αθήνα μοιάζουν να αποδέχονται τον τρόπο με τον οποίον λειτουργεί η ελληνική οικογένεια, έχοντας αφομοιώσει τις αξίες που τον στηρίζουν. Αξιοσημείωτο είναι ότι και στις τρεις ηλικιακές ομάδες, οι νέοι, θεωρούν ότι η οικογένεια είναι ένας πολύ σημαντικός

θεσμός μέσα από το οποίο αναπτύσσονται τα παιδιά ως άτομα, είναι ο βασικός πυρήνας της κοινωνίας, ένας χώρος όπου αναπαράγονται πρότυπα, ένας χώρος αγάπης, κατανόησης, αλληλεγγύης και αλληλοσεβασμού, υποστήριξης, ένα καταφύγιο. Τονίζουν την ανάγκη συνοχής και αλληλοβοήθειας οικονομικής και ψυχολογικής μεταξύ των μελών.

«Οικογένεια είναι για μένα αυτό που είναι οι άνθρωποι, που σε αγαπάνε, σε στηρίζουν και σου δείχνουν σε σχέση με αυτά που έχουν μάθει εκείνοι τι είναι σωστό να κάνεις και τι όχι και προσπαθούν να σου μεταδώσουν την πείρα τους». «Για μένα οικογένεια είναι ένα προσωρινό καταφύγιο μέχρι να ενηλικιωθείς και να μπορείς να προσφέρεις στον εαυτό σου αυτό που σου προσφέρουν οι γονείς» « Η οικογένεια είναι ιερό πράγμα. Αυτό θα μπορούσα να πω με μια λέξη. Και πάλι δε χωράει, είναι λίγη η λέξη. ...»«Η οικογένεια παρέχει κυρίως ασφάλεια, μια συναισθηματική υποστήριξη, και στα νεανικά και παιδικά χρόνια μία καθοδήγηση. Σημαντική καθοδήγηση».

Συγκρίνοντας δε την ελληνική οικογένεια με την λειτουργία της οικογένειας σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες προτιμούν το «μεσογειακό μοντέλο» της προστατευτικής οικογένειας. *«Νομίζω ότι τουλάχιστον στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, η οικογένεια δεν είναι τόσο δεμένη ή τουλάχιστον δεν παίζει τόσο προστατευτικό ρόλο όσο στην Ελλάδα. Αυτό έχει τα καλά του από την άποψη ότι με δεδομένες τις δύσκολες συνθήκες (ανεργία κτλ.), υπάρχει η οικονομική και συναισθηματική στήριξη από τους γονείς...».*

Εργασία και οικονομική ανεξαρτησία

Η απόκτηση ανεξαρτησίας και ιδιαίτερα η οικονομική ανεξαρτησία, είναι, σήμερα, όπως φαίνεται από τις συνεντεύξεις μας ένας στόχος που δύσκολα επιτυγχάνεται. Οι νέοι με τους οποίους μιλήσαμε περιγράφουν με λεπτομέρειες όλες τις προσπάθειές τους να αποκατασταθούν επαγγελματικά ή έστω να αποκτήσουν κάποια έσοδα από περιστασιακές δουλειές.

Έτσι 7 αγόρια και 3 κορίτσια άρχισαν να εργάζονται από πολύ νωρίς (πριν από τα 16 τους χρόνια) ενώ όλοι σχεδόν έχουν εργαστεί έστω και περιστασιακά κατά τη διάρκεια των σπουδών τους. Οι πρώτες δουλειές

είναι συνήθως εποχιακές, πρόσκαιρες ή μερικής απασχόλησης και χωρίς ένσημα (μαύρη εργασία) και ο άμεσος στόχος είναι η απόκτηση συμπληρωματικού εισοδήματος (χαρτζιλίκι). Στην ομάδα 20-24 ετών, 11 στους 20 νέους εργάζονται, 6 σε περιστασιακές και 5 σε πιο μόνιμες θέσεις εργασίας. Στην ομάδα των 25-29 ετών, ο αριθμός των εργαζομένων αυξάνεται (10 στους 15) και οι περισσότερες απασχολήσεις έχουν μόνιμο χαρακτήρα.

Είναι αξιοσημείωτο ότι οι τομείς στους οποίους απασχολήθηκαν ή απασχολούνται οι ερωτώμενοι, σε λίγες μόνο περιπτώσεις σχετίζονται με τις σπουδές που κάνουν ή έχουν ήδη ολοκληρώσει. Σε αντίθεση με όσους έχουν κάνει σπουδές εξειδικευμένες, αν και κατώτερες (απόφοιτοι ΤΕΙ, ΙΕΚ), οι νέοι που έχουν τελειώσει ΑΕΙ αντιμετωπίζουν μεγαλύτερες δυσκολίες ανεύρεσης σχετικής με τις σπουδές τους εργασίας. Οι τελευταίοι ακόμη και όταν θέλουν να απασχοληθούν σε θέσεις που απαιτούν λιγότερα προσόντα, τα περισσότερα που έχουν γίνονται εμπόδιο στην πρόσληψή τους! *«Και το άλλο μεγάλο πρόβλημα που υπήρχε είναι ότι όταν πήγαινα με το βιογραφικό μου και πήγαινα σε μια συνέντευξη π.χ. για θέση γραμματέως, βλέπανε το βιογραφικό μου και μου λέγανε: 'Και ζητάτε αυτή τη θέση; θα βαρεθείτε με αυτά που έχετε κάνει. Όχι αφήστε το, ψάξτε κάτι άλλο δεν μπορούμε Θα φύγετε, θα βαρεθείτε. Υπήρχε... τέτοιο πρόβλημα, υπήρχε...όπως υπήρχε και το αντίθετο. Να δουλέψεις για πεντακόσια ευρώ».*

Γενικά όλα τα παιδιά παρουσίασαν «με μελανά χρώματα» τις προσπάθειές τους «να βρουν δουλειά» ενώ όταν την βρουν, οι συνθήκες απασχόλησης δεν είναι καθόλου ικανοποιητικές (χαμηλοί μισθοί, ανασφάλιστοι κτλ.). Είναι χαρακτηριστική η μαρτυρία ενός ερωτώμενου, ο οποίος είπε: *«αν και δουλεύω πλήρες ωράριο παίρνω γύρω στα 530 – 540€, ούτε καν το βασικό μισθό»* ενώ οι μηνιαίες αποδοχές αποφοίτων ΑΕΙ, συχνά και με μεταπτυχιακό, δεν ξεπερνάνε τα 900 ευρώ.

Όσον αφορά τους τρόπους με τους οποίους αναζητούν εργασία, σύμφωνα με τις μαρτυρίες τους, φαίνεται να επιστρατεύουν όλα τα μέσα: αγγελίες, άπειρες αιτήσεις και καταθέσεις βιογραφικών, ενεργοποίηση συγγενικών, φιλικών και πολιτικών δικτύων κτλ. *«Έκανα χιλιάδες αιτήσεις εδώ και εκεί. Στο Δημόσιο άπειρες, και στην Ολυμπιάδα είχα*

κάνει και σε τράπεζες, στην Eurobank, στην Κύπρο.... Έστειλα πάρα πολλά βιογραφικά.. Πόσα να σου πω; μπορώ να σου πω ότι έστειλα γύρω στα εκατόν πενήντα.. Σε συνεντεύξεις πρέπει να πήγα γύρω στις 40-45 φορές. Έψαχνα κάτι μόνιμο. Και τελικά βρήκα δουλειά μέσω ενός γνωστού μου».

Αυτή η δυσκολία στην επαγγελματική αποκατάσταση προκαλεί μεγάλη δυσφορία στους νέους οι οποίοι ανήκουν σε μια γενιά που επένδυσε στην εκπαίδευση με την παρότρυνση των γονέων, αλλά, δεν βλέπει να πραγματοποιούνται τα όνειρα της για καλύτερη και ευκολότερη ζωή. Θεωρούν ότι είναι θύματα εκμετάλλευσης, ότι η ανεργία τους απειλεί και τους προκαλεί ένα αίσθημα ανασφάλειας που επιβαρύνεται ακόμη περισσότερο από την αγωνία των γονιών που θεωρούν ότι οι νέοι έχουν καθυστερήσει να βρουν μια σταθερή δουλειά.

Είναι γνωστό ότι στην Ελλάδα ένα υψηλό επίπεδο σπουδών θεωρείται θετικό στοιχείο για την επαγγελματική αποκατάσταση, έτσι οι οικογένειες ωθούν τους νέους να ακολουθούν σπουδές με σκοπό ένα καλύτερο επίπεδο ζωής. Όλοι οι νέοι της έρευνάς μας συνεχίζουν τις σπουδές μετά το λύκειο και αυτό είναι ανεξάρτητο από το επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων τους, κάποιιοι από τους οποίους δεν έχουν τελειώσει ούτε το δημοτικό. «*Θα συνεχίσω σπουδές.. Ένα πτυχίο πιστεύω δεν αρκεί. Έχω στόχο να συνεχίσω για μεταπτυχιακά. Ίσως για έναν πρώτο μεταπτυχιακό τίτλο, ίσως και για έναν δεύτερο και αργότερος στόχος μου είναι ένα διδακτορικό*». «*Κάνω τα μεταπτυχιακά για να βρω μια καλή δουλειά*»

Τελικά, φαίνεται, ότι η αρχική στρατηγική των γονέων που ώθησαν τους νέους να συνεχίσουν τις σπουδές τους μετά το λύκειο για καλύτερη επαγγελματική αποκατάσταση, δεν αποδίδει τους αναμενόμενους καρπούς ώστε να ικανοποιηθούν και οι φιλοδοξίες και ελπίδες των γονέων για κοινωνική ανέλιξη. Παράλληλα, η όλο και μεγαλύτερη επένδυση σε εκπαιδευτικό κεφάλαιο καθυστερεί την επίτευξη οικονομικής ανεξαρτησίας από την πλευρά των παιδιών. Στο πλαίσιο της στρατηγικής κοινωνικής ανέλιξης, οι επιτυχίες διαδέχονται τις αποτυχίες και χρειάζεται να επινοηθούν, από τα παιδιά και τους γονείς, τρόποι διαχείρισης των οικονομικών θεμάτων, της συγκατοίκησης ή της απόσχισης από την γο-

νεϊκή εστία και της προσωπικής ζωής των παιδιών, κατά τη μεταβατική αυτή περίοδο.

Οι επιπτώσεις της ημι-εξάρτησης

Η πρώτη συνέπεια της ημι-εξάρτησης αφορά τον οικονομικό τομέα: ελλείπει σταθερών εισοδημάτων ή ικανοποιητικού μισθού, οι νέοι και οι γονείς υιοθετούν ένα *modus vivendi* με τους γονείς να συνεχίζουν να αναλαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος, αν όχι το σύνολο της οικονομικής στήριξης των παιδιών. Ακόμη κι αν εργάζονται, οι νέοι δεν συμμετέχουν στα έξοδα του σπιτιού αλλά χρησιμοποιούν τα εισοδήματά τους για τις προσωπικές τους ανάγκες, ρούχα, διασκέδαση, εκδρομές, τηλέφωνο κτλ. ή/και αποταμιεύουν κάποια χρήματα στην τράπεζα.

Όσο για τη συμμετοχή των παιδιών στις δουλειές του σπιτιού, οι νέοι ασχολούνται κυρίως με τον δικό τους χώρο στο σπίτι και βοηθούν λίγο στις υπόλοιπες δουλειές. Φαίνεται πως τα παιδιά θεωρούν φυσιολογικό να ζουν στο σπίτι των γονέων τους χωρίς να συμμετέχουν πρακτικά ή οικονομικά και τονίζουν ότι αυτό αποτελεί παραδοσιακή πρακτική για την ελληνική οικογένεια. *«Από τότε που γεννήθηκα μέχρι τώρα είτε δουλεύω είτε όχι, οι γονείς μου σε οποιοδήποτε πρόβλημα και να είχα πάντα με βοηθούσαν οικονομικά και πάντα θα με βοηθούσαν οικονομικά, μέχρι να πεθάνω δηλαδή. Τέτοια πράγματα πήραν αυτοί από τους δικούς τους, έτσι μεγάλωσε δηλαδή η μάνα μου, και ο πατέρας μου είναι έτσι»*. Ακόμη και αυτοί που μένουν μόνοι, σε σπίτι που τις περισσότερες φορές παραχωρούν οι γονείς, συνεχίζουν να στηρίζονται οικονομικά απ' αυτούς, ακόμη και αν εργάζονται, ενώ δέχονται συχνά και πρακτική βοήθεια (καθάρισμα σπιτιού, μαγείρεμα, φροντίδα ρούχων).

Προσαρμόζονται, λοιπόν, όλοι οι πρωταγωνιστές – γονείς και παιδιά – σε μια πραγματικότητα στο πλαίσιο της οποίας, η ημι-εξάρτηση των νέων τους δίνει την δυνατότητα να απολαμβάνουν μια πιο ανέμελη ζωή ενώ χρησιμοποιούν τις όποιες ευκαιρίες απασχόλησής τους για να καλυτερέψουν το επίπεδο ζωής τους.

Η ημι-εξάρτηση των νέων από τους γονείς τους όπως ήδη περιγράψαμε επηρεάζει και τον τρόπο με τον οποίον διαχειρίζονται τις προσωπικές τους σχέσεις. Όλοι σχεδόν οι νέοι με τους οποίους μιλήσαμε είχαν

ήδη βιώσει σχέσεις με το άλλο φύλο σημαντικής διάρκειας. Το γεγονός αυτό όμως δεν οδήγησε τους περισσότερους στην απομάκρυνση από το σπίτι και στη συμβίωση με «το έτερόν τους ήμισυ». Η γενική τάση είναι να διατηρεί κανείς μια σχέση ακόμη και μεγάλης διάρκειας συνεχίζοντας να διαμένει στο σπίτι των γονέων του. Μόνο έξι από τους 38 νέους των συνεντεύξεών μας, είχαν επιχειρήσει να συμβιώσουν στο πλαίσιο κάποιων μακροχρόνιων σχέσεών τους και είναι χαρακτηριστικό ότι όταν η σχέση τελειώσει, οι τρεις απ' αυτούς επέλεξαν να επιστρέψουν στο σπίτι των γονιών τους αντί να συνεχίσουν την ανεξάρτητη διαβίωσή τους.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ανάλογα με το φύλο οι νέοι έχουν διαφορετική άποψη για την συμβίωση : Τα αγόρια πιστεύουν ότι η συμβίωση είναι μία περίοδος που χρησιμεύει στο να δοκιμαστεί η σχέση και καλό είναι το ζευγάρι να συμβιώσει κάποιο χρονικό διάστημα πριν αποφασίσει να παντρευτεί. Τα κορίτσια έχουν μια λίγο διαφορετική άποψη και μοιάζουν να αποδέχονται την συμβίωση αλλά συγχρόνως να την φοβούνται. Την «βλέπουν» μόνο σαν προπαρασκευαστικό στάδιο πριν από το γάμο που στόχο έχει να μειώσει τις πιθανότητες ενός μελλοντικού διαζυγίου. Ως ένα στάδιο που προηγείται του γάμου, κρίνουν ότι πρέπει να είναι βραχυχρόνια. *«Ναι στη συμβίωση αρκεί να μη κρατάει για πολλά χρόνια, το πολύ ένα χρόνο»*. Γενικά, παρατηρούμε ότι όσο μεγαλώνουν οι νέοι τόσο πιο παραδοσιακή είναι η άποψη τους για την συμβίωση και για τον γάμο, ενώ, πολλά από τα κορίτσια συντηρούν ακέραιες παλαιές παραδοσιακές αντιλήψεις που σχετίζονται με την τιμή της κοπέλας και την ανάγκη προστασίας της απέναντι στον κίνδυνο μία σχέση να μην καταλήξει σε γάμο. Σ' αυτό το πλαίσιο η συμβίωση είναι πρακτική προς αποφυγή.

«Το να φεύγει κανείς από το σπίτι του μόνο όταν παντρεύεται είναι ένας παραδοσιακός τρόπος, μπορεί να πει κανείς, αλλά αν το σκεφτεί κανείς καλά, αυτές οι συνήθειες έχουν μακρινές καταβολές και δεύτερον κατά κάποιο τρόπο εξασφαλίζουν τη γυναίκα...» «Για να αποφασίσουμε να ζήσουμε μαζί θα πρέπει να έχει υπάρξει κάτι πιο ουσιαστικό, κάτι.. επίσημο, ένας αρραβώνας π.χ., να έχει οριστεί μια συγκεκριμένη ημερομηνία γάμου, όχι γενικά και αόριστα, συγκεκριμένα πράγματα!».

Παραδοσιακές παρουσιάζονται και οι αντιλήψεις των νέων σχετικά με τον γάμο και τις προϋποθέσεις που τον εξασφαλίζουν. Όλοι αντιμετωπίζουν θετικά την προοπτική της έγγαμης διαβίωσης αλλά θεωρούν ότι πρόκειται για ένα γεγονός που έπεται της επαγγελματικής και οικονομικής αποκατάστασης. Θεωρούν ότι ο γάμος είναι απαραίτητος όταν το ζευγάρι σκέφτεται να αποκτήσει παιδιά και καλό είναι αυτό να μην καθυστερεί πολύ, προκειμένου οι μελλοντικοί γονείς να μη έχουν μεγάλη διαφορά ηλικίας με τα παιδιά που θα αποκτήσουν. Έτσι οι νέοι 20-24 ετών τοποθετούν την επιθυμητή ηλικία γάμου μετά τα 25 και οι 25-29 μετά τα 30 για τα αγόρια και μετά τα 27 για τα κορίτσια.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός, ότι αντίθετα από την «παραδοσιακότητα» που σε μεγάλο βαθμό χαρακτηρίζει τις αντιλήψεις των νέων, συμπεριφορές που κάποτε ήταν ταμπού για την ελληνική κοινωνία έχουν τώρα ξεπεραστεί ακόμη και από τους γονείς. Έτσι η σεξουαλική ζωή των σημερινών νέων φαίνεται να είναι αποδεκτή από τους γονείς οι οποίοι ως εκ τούτου παρουσιάζονται συχνά πολύ ανεκτικοί σε πρακτικές όπως η παραμονή των παιδιών κάποιες μέρες την εβδομάδα στο σπίτι του/της φίλου/φίλης τους ή αντίστοιχα η φιλοξενία του συντρόφου τους στο δικό τους σπίτι.

Τελικά η κατάσταση ημι-εξάρτησης που χαρακτηρίζει τις σχέσεις γονιών και νέων και η οποία φαίνεται να επιμηκύνεται χρονικά στην εποχή μας όλο και περισσότερο στηρίζεται σε «κατασκευασμένες» ισορροπίες που εξασφαλίζουν την βιωσιμότητα του μοντέλου. Οι νέοι παραμένοντας «υπό την σκέπη» των γονέων εξασφαλίζουν την σταδιακή, προγραμματισμένη και σε συνθήκες ασφάλειας, είσοδό τους στον κόσμο των ενήλικων, ενώ συγχρόνως, διεκδικούν και σε μεγάλο βαθμό κερδίζουν, μεγάλη ελευθερία στη διαχείριση της προσωπικής τους ζωής. Οι γονείς φαίνονται να αποδέχονται ή/και να ενθαρρύνουν τη συνέχιση της εξάρτησης των παιδιών τους, είτε λόγω της επιθυμίας τους να «κρατήσουν τα παιδιά κοντά τους» είτε διότι το θεωρούν αναπόφευκτο στο πλαίσιο της υλοποίησης κοινών προσδοκιών κοινωνικής και επαγγελματικής ανέλιξης.

Η αναχώρηση από την πατρική στέγη : η οικογένεια και το κράτος

Παραταύτα τα περισσότερα παιδιά θα ήθελαν να μπορούσαν να φύγουν από την πατρική στέγη και αυτό συχνά αποτελεί αντικείμενο συζήτησης στο σπίτι. Όμως τα παιδιά δηλώνουν ότι ξέρουν καλά ότι οι γονείς τους είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό αρνητικοί απέναντι στο ενδεχόμενο αυτό. Στις συνεντεύξεις τους τονίζουν συχνά ότι αυτή η στάση των γονιών οφείλεται στο συναισθηματικό δέσιμο που έχουν με τα παιδιά τους, στην υπερβολική τάση προστασίας τους και στο πάγιο επιχείρημα που οι γονείς επικαλούνται και αφορά την ανάγκη «να γίνουν τα πράγματα με τη σειρά τους»: πρώτα σπουδές, μετά επαγγελματική αποκατάσταση και μετά άνοιγμα του δικού τους νοικοκυριού, κατά προτίμηση, όταν έρθει η ώρα του γάμου.

«Με βλέπουν ακόμη σαν μωρό και βέβαια, όχι δεν θα το ήθελαν να φύγει το μωρό τους». «Στην Ελλάδα οι γονείς νοιώθουν ότι πρέπει να φύγει το παιδί όταν έχει φτιάξει την ζωή του, να παντρευτεί, να αποκατασταθεί να έχει κτίσει την προσωπική του ζωή πλέον, οικονομικά, προσωπικά κτλ., τότε μπορεί να φύγει, τότε θα νοιώθουν πιο καλά». «Πιστεύουν ότι και 80 χρονών να πάω, πάλι θα έπρεπε να είμαι στο σπίτι, με την οικογένειά μου και δε συμμαζεύεται...»

Όταν, όμως, οι νέοι δηλώνουν ότι θα ήθελαν να μπορούσαν να φύγουν από το σπίτι των γονιών τους, οι περισσότεροι εννοούν, ότι αυτό θα το ήθελαν υπό την προϋπόθεση ότι δεν θα υποβαθμιστεί το βιοτικό τους επίπεδο, ούτε θα αλλάξει ο τρόπος ζωής τους. Δηλαδή, χωρίς θυσίες.

«Θεωρώ ότι τα 800 ευρώ μισθός δεν αρκούν για να ζήσω με τον τρόπο με τον οποίο έχω μεγαλώσει και νομίζω ότι δεν θα μπορούσα να υποβάλω τον εαυτό μου σε μια τέτοια διαδικασία από τη στιγμή που έχω τη δυνατότητα να μείνω σπίτι μου». «Άμα φύγω..., θα πάω να ζήσω που; στα Εξάρχεια; σε υποβαθμισμένες περιοχές; Ναι, στο Μενίδι, ναι, μπορώ να βρω και με 200€ και με 100 μπορώ να βρω, αλλά το ζήτημα όμως δεν είναι αυτό, το ζήτημα είναι να κρατήσεις κάποια ποιότητα, κάποια ποιότητα ζωής, να πεις ανοίγω δικό μου σπίτι, αλλά, δεν θα αναγκαστώ να κόψω όλα τα άλλα.... Είναι να μπορείς να τα συνδυάσεις όλα, άρα, ο οικονομικός παράγοντας παίζει, πιστεύω, πάρα πολύ μεγάλο ρόλο». «Με τα

χρήματα που βγάζω πιστεύω ότι αν έμενα μόνος μου θα είχα μια τρομερά στερημένη ζωή, μια ζωή που δεν έχουμε ζήσει μέχρι τώρα».

Έτσι σε ορισμένες περιπτώσεις, η αυτόνομη εγκατάσταση γίνεται άλλη μία διεκδίκηση από την πλευρά των παιδιών προς τους γονείς, οι οποίοι καλούνται να βοηθήσουν άλλη μία φορά. Και πράγματι συχνά το κάνουν όταν έχουν τα μέσα. Έτσι συναντήσαμε τρεις περιπτώσεις νέων που ζουν μόνοι τους σε σπίτι που τους παραχωρούν οι γονείς τους και χωρίς να είναι οικονομικά, πρακτικά και ψυχολογικά ανεξάρτητοι.

Τέλος στην Ελλάδα, η βοήθεια από τους γονείς φαίνεται να είναι η μόνη στην οποία αποβλέπουν οι νέοι ως συμβολή στην ανεξαρτητοποίησή τους μια και όχι μόνο αγνοούν αλλά και δυσπιστούν απέναντι στην βοήθεια που το κράτος μπορεί να τους παράσχει. Η αρνητική στάση των νέων απέναντι στην κοινωνική πολιτική του κράτους απορρέει είτε από αρνητικές εμπειρίες στην επαφή τους με τους θεσμούς κοινωνικής προστασίας είτε από την πεποίθηση ότι δεν υπάρχουν μέτρα στήριξης για τους νέους και εάν υπάρχουν θα είναι πενιχρά και ως εκ τούτου αμελητέα. Το σημαντικότερο όλων είναι ότι οι νέοι εκφράζουν σημαντικό βαθμό δυσπιστίας και έλλειψης εμπιστοσύνης απέναντι στο κοινωνικό κράτος με την έννοια ότι προτιμούν να αποφύγουν την αποδοχή κοινωνικών παροχών και την ένταξη σε προγράμματα στήριξης φοβούμενοι τις υπαρκτές ή μη εξαρτήσεις που αυτό θα μπορούσε να προκαλέσει. Όλα αυτά οδηγούν στην έλλειψη ενδιαφέροντος αναζήτησης πληροφόρησης και την τελική άγνοια σχετικά με ό,τι έστω υπάρχει στον τομέα της κοινωνικής προστασίας των νέων.

«Ποια πολιτεία; Καλά πλάκα κάνεις, δεν υπάρχουν αυτά, δεν έχω ακούσει ποτέ κάτι τέτοιο... Και μετά θα θέλανε να μου τα πάρουν πίσω ή θα μου τα χαρίζανε; Εμένα και να μου τα χαρίζανε, δε θα τα έπαιρνα».

«... όταν ο Φιλανδός γίνεται φοιτητής, αμέσως παίρνει επίδομα 400 ευρώ από το κράτος, πως λοιπόν να μη δημιουργηθεί η επιθυμία να φύγει, να ανοίξει δικό του σπίτι. Με 300 ή 400 ευρώ καλύπτει ένα νοίκι σε ένα δωματιάκι, σε μια εστία. Λοιπόν φεύγει, κάνει μια δουλειά παράλληλα με τις σπουδές, εδώ δεν προωθούνται τέτοιου είδους λύσεις, δεν συνηθίζεται... και να υπάρχουν δυνατότητες το κράτος να βοηθήσει δεν... αν δεν στο διαφημίσουν δεν θα το πάρεις».

«Τα περισσότερα τέτοιου είδους βοηθήματα στην πραγματικότητα είναι σαν ένα χέρι γλιστερό, το οποίο θα σε πιάσει, αλλά θα είναι πολύ εύκολο να σε αφήσει. Δηλαδή θα σου δώσει το κίνητρο να ξεκινήσεις κάτι το οποίο όμως στην πραγματικότητα δεν σου εξασφαλίζει τίποτα. Και δεν έχω πολύ εμπιστοσύνη»

Επίλογος

Στο πλαίσιο των κύκλων ζωής της ανθρώπινης ύπαρξης η νεότητα θεωρείτο πάντοτε ως η μεταβατική μεταξύ εφηβείας και ενηλικίωσης φάση κατά την οποία το άτομο δομεί την κοινωνική του ταυτότητα. Είναι αυτονόητο ότι η «θεσμική ηλικία ενηλικίωσης» των 18 δεν συνεπάγεται την ολοκλήρωση της κατάκτησης όσων χρειάζονται για την επίτευξη της πλήρους αυτονομίας και ανεξαρτησίας των νέων. Στην εποχή μας η μετάβαση στην ενήλικη ζωή, που προκύπτει από τον συνδυασμό τριών διαδικασιών - διαμονή σε ανεξάρτητη κατοικία, επαγγελματική αποκατάσταση και δημιουργία σταθερής σχέσης συμβίωσης ή γάμου - δεν ακολουθεί μια γραμμική εξελικτική πορεία αλλά χαρακτηρίζεται από αστάθεια και παλινδρομήσεις.

Όπως διαπιστώσαμε στις συνεντεύξεις, οι ερωτώμενοι νέοι «δεν αισθάνονται ενήλικες». Αυτό δεν είναι μόνο απόρροια της τάσης τους να αποφεύγουν τις υποχρεώσεις και να διεκδικούν δικαιώματα. Συνειδητοποιούν ότι το ουσιαστικό περιεχόμενο της ενηλικίωσης παραπέμπει άμεσα στην αυτονόμηση του ατόμου, το οποίο πλέον, πρέπει να είναι σε θέση να ανταποκριθεί πρακτικά και ψυχικά στη διαχείριση της ζωής του χωρίς να στηρίζεται σε οποιαδήποτε μορφή προστασίας από την πλευρά της οικογένειας. Έτσι, οι περισσότεροι από τους ερωτώμενους θεωρούν ότι δεν είναι έτοιμοι να ανταποκριθούν σε τέτοιου είδους προκλήσεις και η ενήλικη ζωή φαντάζει ακόμη γι'αυτούς μακρινός μελλοντικός στόχος.

Είναι γνωστό ότι στην Ελλάδα οι οικογένειες ωθούν τους νέους να ακολουθούν σπουδές με σκοπό την καλύτερη επαγγελματική αποκατάστασή τους και την πρόσβαση σ'ένα καλύτερο επίπεδο ζωής. Όμως η παράταση του εκπαιδευτικού σταδίου απομακρύνει την απόκτηση ανε-

ξαρτησίας και ιδιαίτερα οικονομικής ανεξαρτησίας, όπως φαίνεται και από τις συνεντεύξεις μας. Συνεπώς οι νέοι, για όλο και μεγαλύτερο χρονικό διάστημα, παραμένουν εξαρτημένοι οικονομικά από την οικογένεια (Biggart A., 2005) ενώ, κατακτούν πολύ πιο γρήγορα την κοινωνική και ερωτική ανεξαρτησία τους. (Mills M., Blossfeld H.P., 2003).

Η κατάσταση ημι-εξάρτησης, που αναγκαστικά δημιουργείται, έχει ως συνέπεια, ελλείψει σταθερών εισοδημάτων ή ικανοποιητικού μισθού, οι νέοι και οι γονείς να υιοθετούν ένα *modus vivendi*, με τους γονείς να συνεχίζουν να αναλαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος, αν όχι το σύνολο της οικονομικής στήριξης των παιδιών (Chisholm L., Kovacheva S., 2002. Terperoglou A, 1995). Παράλληλα, η ημι-εξάρτηση των νέων τους δίνει τη δυνατότητα να απολαμβάνουν μια πιο ανέμελη ζωή ενώ χρησιμοποιούν τις όποιες ευκαιρίες απασχόλησής τους για διεύρυνση της άμεσης κατανάλωσης στην καθημερινή ζωή και στη διασκέδαση.

Η ημι-εξάρτηση των νέων από τους γονείς τους επηρεάζει και τον τρόπο με τον οποίο διαχειρίζονται τις προσωπικές τους σχέσεις. Η γενική τάση είναι να διατηρεί κανείς μια σχέση ακόμη και μεγάλης διάρκειας συνεχίζοντας να διαμένει στο σπίτι των γονέων του. Η συμβίωση είναι μια λύση που επιλέγεται σπάνια και συνήθως δεν είναι αποδεκτή παρά ως προπαρασκευαστικό στάδιο πριν από το γάμο. Παραδοσιακές παρουσιάζονται και οι αντιλήψεις των νέων σχετικά με το γάμο και τις προϋποθέσεις που τον εξασφαλίζουν: πρόκειται για ένα γεγονός που έπεται της επαγγελματικής και οικονομικής αποκατάστασης.

Τελικά, η κατάσταση ημι-εξάρτησης που χαρακτηρίζει τις σχέσεις γονιών και νέων στηρίζεται σε «κατασκευασμένες» ισορροπίες που εξασφαλίζουν τη βιωσιμότητα του μοντέλου. Οι νέοι παραμένοντας «υπό την σκέπη» των γονέων εξασφαλίζουν τη σταδιακή, προγραμματισμένη και σε συνθήκες ασφάλειας, είσοδό τους στον κόσμο των ενηλίκων, ενώ συγχρόνως, διεκδικούν και σε μεγάλο βαθμό κερδίζουν, μεγάλη ελευθερία στη διαχείριση της προσωπικής τους ζωής. Η ασφάλεια που προσφέρει η οικογένεια συνδέεται με τον ιδιαίτερα ανεπτυγμένο προστατευτικό της ρόλο, ο οποίος όμως, δε φαίνεται να «ενοχλεί» σημαντικά τους νέους. Έτσι οι σημερινοί νέοι στην Αθήνα μοιάζουν να αποδέχονται τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί η ελληνική οικογένεια, έχοντας

αφομοιώσει τις αξίες που τον στηρίζουν και προτιμούν να εισέλθουν στην ενήλικη αυτόνομη ζωή χωρίς ενδιάμεσες φάσεις συμβίωσης ή μοναχικής ζωής σε ανεξάρτητη κατοικία. Οι γονείς φαίνονται να αποδέχονται ή/και να ενθαρρύνουν τη συνέχιση της εξάρτησης των παιδιών τους, είτε λόγω της επιθυμίας τους να «κρατήσουν τα παιδιά κοντά τους» είτε διότι το θεωρούν αναπόφευκτο στο πλαίσιο της υλοποίησης κοινών προσδοκιών κοινωνικής και επαγγελματικής ανέλιξης.

Όσον αφορά στη στήριξη που οι νέοι θα μπορούσαν να έχουν στο πλαίσιο κρατικών κοινωνικών πολιτικών, στην Ελλάδα γνωρίζουμε ότι οι κοινωνικές αυτές μεταβιβάσεις είναι ιδιαίτερα ισχνές ιδίως σε σύγκριση με τις αντίστοιχες άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Ως αποτέλεσμα οι κοινωνικές μεταβιβάσεις αντιπροσωπεύουν ένα πολύ μικρό ποσοστό του εισοδήματος των νέων στην Ελλάδα και οι όποιες παροχές υπάρχουν, απευθύνονται στις πλέον ευαίσθητες ομάδες του νεανικού πληθυσμού (άποροι, ανάπηροι) ενώ η στήριξη που αφορά τομείς όπως οι σπουδές και η στέγαση είναι ιδιαίτερα ασθενής. Η έλλειψη επαρκούς κοινωνικής προστασίας των νέων θα μπορούσε να αποτελεί σοβαρό κοινωνικό πρόβλημα, αλλά στην Ελλάδα υπάρχει μια παράδοση οικογενειακής φροντίδας και προστασίας που έρχεται και υποκαθιστά την φροντίδα που σε άλλες χώρες παρέχει το Κράτος μέσω κοινωνικών πολιτικών και μεταβιβάσεων. Έτσι η μετάβαση στην ενήλικη ζωή συγκροτεί στην ουσία μια ενδο-οικογενειακή διαδικασία με όλες τις θετικές και αρνητικές συνέπειες που αυτό συνεπάγεται στη συγκρότηση της προσωπικότητας και ταυτότητας του νέου ως ατόμου και ως πολίτη.

Η έρευνα που πραγματοποιήσαμε σε νέους της Αθήνας ηλικίας 18 έως 29 ετών ανέδειξε ευρήματα σε τέσσερις κυρίως τομείς: τις σπουδές, την εργασία, τον ρόλο της οικογένειας και τις στάσεις των νέων απέναντι στο κοινωνικό κράτος. Συγκεκριμένα:

1. Παρατηρείται έντονη τάση όλο και μεγαλύτερων επενδύσεων σε εκπαιδευτικό κεφάλαιο με στόχο την απόκτηση όλο και περισσότερων εκπαιδευτικών προσόντων. Με δεδομένο σήμερα τον ονομαζόμενο «πληθωρισμό πτυχίων», πολλοί νέοι προχωρούν σε μεταπτυχιακές σπουδές ή/και προσπαθούν να αποκτήσουν επιπλέον προσόντα (γλώσσες, κομπιούτερ κ.τ.λ.). Ακόμη, συχνά

στρέφονται προς σπουδές που οδηγούν σε εξειδικευμένα επαγγέλματα μετά την συνειδητοποίηση ότι το πρώτο τους πτυχίο δε μπορεί να αξιοποιηθεί παρά μόνο ως ένα καλό υπόβαθρο γενικής παιδείας. Τέλος, ο λόγος για τον οποίον ένας νέος άνω των 25 σπουδάζει ακόμη μπορεί να είναι και η καθυστέρηση στην ολοκλήρωση, εντός των τυπικών χρονικών πλαισίων, του κύκλου σπουδών στον οποίον είναι ενταγμένος. Αυτό οφείλεται σε πληθώρα παραγόντων όπως π.χ. η ανάγκη κάποιος να δουλεύει παράλληλα με τις σπουδές του, το γεγονός ότι η σχολή στην οποία φοιτά δεν αποτελούσε επιλογή του και οι αντίστοιχες σπουδές δεν του ταιριάζουν και τέλος στην ενασχόλησή του με...τα κοινά!

2. Ιδιαίτερα σοβαρές και πολύμορφες είναι οι επιπτώσεις στην πορεία ανεξαρτητοποίησης των νέων που έχουν οι επικρατούσες συνθήκες στην αγορά εργασίας σε συνδυασμό με την αναντιστοιχία μεταξύ εκπαιδευτικών δεξιοτήτων και προσόντων που ζητούνται στην αγορά. Έτσι, η επιθυμητή επαγγελματική αποκατάσταση παρουσιάζεται από τους νέους ως πολύ δύσκολη, ενώ οι πρόσκαιρες μη συνδεδεμένες με τις σπουδές τους δουλειές που μπορούν να βρουν, είναι πολύ χαμηλά αμειβόμενες. Όλα αυτά εξηγούν γιατί η εγκατάλειψη της οικογενειακής στέγης και η ανεξαρτητοποίησή τους γενικά καθυστερούν.
3. Γονείς και νέοι από κοινού σχεδιάζουν και προσπαθούν να υλοποιήσουν στρατηγικές κοινωνικής ανόδου, με βασικό στόχο - μέσω σπουδών, επαγγελματικής αποκατάστασης και γάμου - την εξασφάλιση για τους νέους μιας κοινωνικής θέσης τουλάχιστον λίγο καλύτερης από εκείνης των γονέων. Έτσι, σύμφωνα με την γνώμη των γονέων, που οι νέοι μας μετέφεραν, η αναχώρηση από την πατρική στέγη, μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο εφόσον οι νέοι έχουν τελειώσει τις σπουδές τους, έχουν αποκαταθεί επαγγελματικά και αποκτήσει την οικονομική τους ανεξαρτησία που θα τους επιτρέψει, με την συμπληρωματική έστω και πάλι βοήθεια των γονέων, να φτιάξουν το δικό τους νοικοκυριό με τον/ την σύντροφο τους στο πλαίσιο του γάμου.

4. Οι νέοι έχουν αρνητική γνώμη και παρουσιάζουν αρνητική στάση απέναντι στις κοινωνικές παροχές που μπορεί να έχουν εκ μέρους του κράτους. Η στάση αυτή απορρέει είτε από αρνητικές εμπειρίες στην επαφή τους με τους θεσμούς κοινωνικής προστασίας είτε από την πεποίθηση ότι δεν υπάρχουν μέτρα στήριξης για τους νέους και εάν υπάρχουν είναι πενιχρά και ως εκ τούτου αμελητέα. Το σημαντικότερο όλων είναι ότι οι νέοι εκφράζουν σημαντικό βαθμό δυσπιστίας και έλλειψης εμπιστοσύνης απέναντι στο κοινωνικό κράτος με την έννοια ότι προτιμούν να αποφύγουν την αποδοχή κοινωνικών παροχών και την ένταξη σε προγράμματα στήριξης φοβούμενοι τις υπαρκτές ή μη εξαρτήσεις που αυτό θα μπορούσε να προκαλέσει. Όλα αυτά οδηγούν στην έλλειψη ενδιαφέροντος αναζήτησης πληροφόρησης και την τελική άγνοια σχετικά με ό,τι έστω υπάρχει στον τομέα της κοινωνικής προστασίας των νέων.

Στην Ελλάδα, όπως και στις άλλες μεσογειακές χώρες, η δόμηση της ταυτότητας γίνεται κοντά στην οικογένεια, που ξέρει να προσφέρει μια ατμόσφαιρα ευνοϊκή για την παραμονή των νέων στο σπίτι, σε μια λογική σταθερότητας και προσωπικής και οικογενειακής συνέχειας. Στην Ελλάδα η απομάκρυνση από την πατρική εστία δεν είναι προϋπόθεση για να θεωρείται κάποιος ενήλικας. Οι νέοι δεν αισθάνονται ότι η παραμονή στο πατρικό σπίτι είναι εμπόδιο στην αυτονόμησή τους, αλλά αντίθετα ότι τους παρέχει ένα πλαίσιο ευνοϊκό για την περαιτέρω ανάπτυξή τους. Η στενή σχέση με την γονεϊκή οικογένεια, η εντός του πλαισίου της διαχείριση των προβλημάτων τους, η αίσθηση της συνέχειας, της ενότητας και της ασφάλειας συγκροτούν τελικά ένα περιβάλλον από το οποίο δύσκολα αποφασίζουν να απομακρυνθούν.

Διαπιστώνεται, τελικά, σειρά παραγόντων οι οποίοι συντελούν στην χρονική επιμήκυνση της μετάβασης στην αυτόνομη και ανεξάρτητη ενήλικη ζωή στην Αθήνα, σήμερα. Οι παράγοντες αυτοί παρουσιάζουν μάλλον τάσεις ενίσχυσης και διαχρονικής σταθερότητας παρά τάσεις κάμψης και εξάλειψης. Η οικογενειακή προστασία σε συνδυασμό με την συνέχιση των σπουδών εξασθενεί τις αρνητικές επιπτώσεις της ανεργίας των νέων και της έλλειψης σοβαρής κοινωνικής στήριξης για αυτούς.

Όμως, οι επιπτώσεις της κατάστασης αυτής στους ρυθμούς αναπαραγωγής των νοικοκυριών και κυρίως στο δημογραφικό πρόβλημα, που οξύνεται όλο και περισσότερο, είναι σοβαρές. Επιπλέον, στο σύγχρονο περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από εκτεταμένη εργασιακή ανασφάλεια και οικονομική αστάθεια και στενότητα, οι δυνατότητες της οικογενειακής προστασίας μειώνονται και το «μοντέλο» κινδυνεύει να φτάσει στα όριά του. Μήπως θα πρέπει πλέον το κράτος να αντιμετωπίσει σοβαρά το θέμα της κοινωνικής προστασίας και στήριξης των νέων προκειμένου να μην εμφανιστούν στο εγγύς μέλλον προβλήματα κοινωνικής παθολογίας και περιθωριοποίησης που ήδη παρατηρούνται σε κοινωνίες της Δυτικής Ευρώπης;

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Allen, J., Barlow J., Leal, J., Malouta T., Padovani L., 2004, *Housing and welfare in Southern Europe*, Oxford: Blackwell.
- Biggart, A., 2005, *Families and transitions in Europe*, Final scientific report of the research project FATE, Coleraine: University of Ulster
- Bozon, M., Villeneuve-Gokalp C., 2000, «L'art et la manière de quitter ses parents» *Population et Société*, INED, No 297
- Bynner, J., 2001, "British Youth Transitions in Comparative Perspective" *Journal-of-Youth-Studies*; 4, 1, Mar, 5-23.
- Cavalli, A., 2000, « Pourquoi les jeunes italiens restent-ils si tard chez leurs parents ? », *Revue de l'OFCE*, No 72, Janvier 2000, pp. 203-206.
- Cavalli, A., Galland O., 1993, *L'allongement de la jeunesse*. Arles, Actes Sud- Observatoire du changement social en Europe occidentale (Poitiers).
- Chaland, K., 1999, *Individualisation et transformation de la vie privée : le discours sur l'individu et la famille*, Strasbourg, Université Marc Bloch de Strasbourg, Thèse de doctorat de sociologie.

- Chambaz, C., 2001, «Les jeunes adultes en Europe: Indépendance résidentielle, activité, ressources» in Dossier Jeunes adultes, *Recherches et prévisions*. N° 65. Septembre 2001. Publication de la CNAF. P. 53 à 71.
- Chisholm, L., Kovacheva S., 2002, *La jeunesse européenne : une mosaïque : analyse de la situation sociale des jeunes en Europe*, Strasbourg : Conseil de l'Europe, 92 p., ISBN 92-871-4951-8
- Chisholm, L., Kovacheva S., 2002, *Exploring the European youth mosaic: the social situation of young people in Europe*, Strasbourg, Council of Europe Publishing
- Cicchelli, V., Septembre 2001, «La dépendance familiale des jeunes adultes en France et en Italie » in *Dossier Jeunes adultes : Recherches et prévisions*, N° 65, Publication de la CNAF, p. 31-37
- Cicchelli, V., 2001, *La construction de l'autonomie : parents et jeunes adultes face aux études*, Paris : Presses Universitaires de France, 228 p. (Sciences sociales et sociétés) ISBN 2-13-051482-0
- Commission Européenne, 1997, *Les jeunes de l'Union Européenne ou les âges de transition*, Luxembourg : Office des publications officielles des communautés européennes, - IV-111 p. ISBN 92-828-0439-9
- Cordon, J-A., November 1997, "Youth Independence and Autonomy. A comparative study", *Journal of Family Issue*, vol. 8, n° 6, Sage Publications, p. 576-607.
- Corijn, M., Klijzing E., 2001, *Transitions to adulthood in Europe*, ed. by Boston Kluwer Academic Publishers, XVI-340 p. (European studies of population, ISSN 1381-3579, 10)
- Cunningham, H., 2000, «Pourquoi les jeunes anglais quittent-ils si tôt leurs parents ? » *Revue de l'OFCE*, no72, p. 207-215
- Du Bois-Reymond, M, 2004, «Semi-Dependency in the relationships between young adults and their parents. A European study», University of Leiden /NL. 2004 p1-7
- Eurostat, 1997, *Les jeunes de l'Union Européenne ou les âges de la transition*, 106 p.

- Galland, O., 2002, *Les jeunes*, 6e éd.. Paris, La Découverte, 124 p; ISBN 2-7071-3645-X
- Galland, O., 2001, «Adolescence, post-adolescence, jeunesse: retour sur quelques interprétations » *Revue Française de Sociologie*, 42-4, p. 611-640.
- Galland, O., 2001, *Sociologie de la jeunesse*, Paris : Armand Colin (collection U. Sociologie) 3ème édition, p.247. ISBN 2-200-26157-8.
- Galland, O., 2000 «L'allongement de la jeunesse » *Revue de l'OFCE*, Chronique de sociologie : comparaisons européennes, la jeunesse dans quatre pays d'Europe, no 72, p 187-191.
- Galland, O., Meron M., 1996, « Les frontières de la jeunesse », *Données sociales*, Paris.
- Gaviria, S., 2005, *Quitter ses parents : devenir adulte, en Espagne et en France, un processus divergent*, Rennes : Presses universitaires de Rennes. 1vol. 297 p.
- Goldscheider, F., Goldscheider, C., 1999, *The changing transition to adulthood: leaving and returning home* - Thousand Oaks: Sage Publications, XVIII-257 p., ISBN 0-7619-0992-
- Holdsworth, C., 1997, "Leaving home in Britain and Spain", *European population: variations on common themes*, Cracow, Poland, 17 p.
- Lloyd, C. B., National Research Council (U.S.), c2005, *Panel on transitions to adulthood in developing countries*, editor: Committee on Population [and] Board on Children, Youth, and Families, Division of Behavioral and Social Sciences and Education. Washington, D.C. National Academies Press, 1 vol. ISBN 0-309-09528-X
- Martinez-Granado, M., Ruiz-Castillo J., 2000, "The decisions of Spanish youth: a cross study" , *Journal of Population Economics* , p. 305-330
- Mills, M., Blossfeld, H.P., 2003, «Globalization, uncertainty and changes in early life courses», *Zeitschrift für Erziehungswissenschaft*, 6(4), 189-219

Monrose, M., 2002, « Les jeunes adultes de 18 à 29 ans : indépendance résidentielle et niveau de vie», *Dossiers solidarité et santé*, n° 2, - fig., tabl. p. 7-19

Mulder, C.H., Clark, W.A.V., Wagner, M., 2002, “A comparative analysis of leaving home in the United States, the Netherlands and West Germany”, *Demographic research*, vol. 7, art. 17, p. 566-592.

Tépéroglou, A., 1995, “Enfantcentrisme et ses conséquences dans la famille grecque” in G. Kyriopoulos et al. (ed.). *Santé, Protection Sociale et Famille*. Athènes: Centre de Recherches Sociales de la Santé, p.51-66.

Tsaniras, E., Alipranti-Maratou, L., 2005, «Les transitions familiales des jeunes en France et en Grèce» Athènes, EKKE, Working Paper, 35 p.